

Pagal Gintaro Lazdyno straipsnį „Žemaitės recepcija: vedybų sandėris apsakyme „Marti“. Šeima sukurta laimei

Būdama skvarbaus proto ir sukaupusi turtingą gyvenimišką patirtį, Žemaitė puikiai suvokė, kad vedybos yra grindžiamos ne laisvu pasirinkimu, o socialine-šeimine prievarta. Merginos tekėdavo ne dėl to, kad nepajėgė atsisipirti prigimčiai, turinčiai tokį stiprų ginklą, kaip meilės jausmas, o dėl to, kad šitaip elgtis jas vertė patriarchalinio kaimo papročiai, nelabai vertinantys prigimtinį meilės jausmą ir į jį dažniausiai neatsižvelgiantys.

Ekonominis interesas nustelbė visas kitas būsimąjį sutuoktinio savybes, tačiau, nepaisant to, giliu Žemaitės įsitikinimu, žmogus privalo siekti laimės šeimoje. Tiek vyrui, tiek žmonai, per prievartą sumestiems į šeimą lyg į bausmių duobę, nebelieka kitos išeities, kaip tik lipdyti savo šeimos laimę iš to molio, kurį jie turi. Tokia buvo gyvenimo realybė, nepaklūstanti žmogaus svajonėms. Rinkdama sutuoktinį poras, Žemaitė nepaiso nei fizinių, nei etinių moralinių herojaus savybių, nes ir nuotaka ar jaunikis nebuvo laisvi rinkdamiesi antrąją pusę. Tačiau net ir per prievartą sudaryta šeima turi gyvuoti ir vykdyti gamtos bei visuomenės šeimai paskirtas funkcijas. Problema išspręsti galima tik vienu būdu – randant kokią nors galimybę sukurti laimę šeimoje. Siekiant šio tikslo, reikia abiejų jos narių pasišventimo ir geranoriškumo.

Žemaitė įtaigiai parodo, kad vedybos buvo elementarus prekybinis sandėris, per kurį už nedidelę piniginę naudą buvo negrįžtamai įkeičiami žmonių likimai. „Marčioje“ nė vienas iš sutuoktinių neturi jokios valios ir pasirinkimo galimybės – už juos prekybinį sandėrį vykdo tėvai. Rašytoja tarsi sakytų: stumkime į šalį meilę, grožį ir kitus retai pasitaikančius dalykus ir vertinkime realią padėtį – Katrė ir Jonas turi minimalius duomenis laimingam šeimos gyvenimui, bet, nepaisant to, kaip ir visi žmonės, tos laimės tikisi.

Kad ir kaip uoliai Žemaitė siekia vaizdavimo objektyvumo, vis dėlto susidaro įspūdis, kad Katrei suteikiama tik teisė į laimingą santuoką, o Jonui – tik pareigos šią teisę užtikrinti. Ant Jono pečių užkraunama visa atsakomybė už nepavykusias Katrės pastangas sukurti laimingą šeimą. Patį Vingių Joną rašytoja nustumia į antrą planą ir jo būsenos neanalizuoja. Galbūt taip yra todėl, kad Žemaitė pasakoja „laimėles nutekėjimo“, vadinasi, į šeimą žvelgia iš moteriškų pozicijų ir rūpinasi tik jaunos moters lemtimi šeimoje. Įkritusi į išrūgas, kokios buvo Vingių šeimyna, Katrė nenuleidžia rankų ir bando kurti savo šeimos laimę, tačiau nesulaukia vyro palaikymo. Vingių Jonas neįveikia savo prigimties ir būdo, jis nei stengiasi, nei nori gyventi kitaip, todėl Katrė lieka visiškai viena svetimoje uošvių ir savo šeimos erdvėje.

Žemaitė nesislapstydama reiškia savo simpatijas Katrei, tačiau tikrieji jos siekiai neapsiriboja Vingių Jono pasmerkimu. O ir pasmerkimo Jonas nusipelno ne tiek už savo apkiautimą ir tingumą, kiek dėl to, kad negeba pakilti kovai už savo šeimos laimę. Rašytoja gana objektyviai vaizduoja, kaip atsiranda nauja šeima, sudaryta bendruomeninių papročių pagrindu, kurios abu nariai vedybiniu atžvilgiu yra kaimo autsaideriai, vienas kito nemylintys ir iki piršlybų net nesvarstę galimybės tapti vienas kito vyru ir žmona. Problema, kurią Žemaitė užmezga įvadiniame epizode, dvelkia žmogiškuoju dramatismu: kaip turės kartu gyventi du vienas kitu besibjaurintys žmonės, per prievartą suburti į šeimą, kaip turės gimdyti vaikus, dirbti ūkio darbus, švęsti šventadienius?

Antroji apsakymo pusė tik patvirtina blogą nuojautą. Katrę po kelių mėnesių matome nuolankiai priėmusią negailestingas žaidimo taisykles ir mėginančią prisiderinti prie savo uošvių bei kurti savo pačios šeimą. Kaimynės primokyta, ji nusikrato drovumo ir nuolankumo, pati ima kovoti už savo vietą šeimoje, o kartu bando ir savo vyrą atkovoti normaliam šeiminiam gyvenimui. Po kurio laiko ir fizinės Jono savybės jau nebėra tokios atgrasios, kad Katrė negalėtų Jono bučiuoti ir myluoti, šnekinti ir malonėtis, bet visos jos pastangos atsimuša į patologišką Jono tingumą. Katrei nepavyksta jo nei pabudinti, nei į žmogų atversti. Nukritusi nuo vežimo ir nesulaukusi vyro pagalbos, Katrė praranda paskutinę viltį – Jono niekas nei geruoju, nei bloguoju pakeisti negalės. Ji visiškai palūžta: „tokia tai mano laimė, ir nė mažiausios viltelės nėra“.

Šimtametė patirtis žodžiams „laimė nutekėjimo“ suteikė kartų sarkastišką skambesį. Žemaitė taip sutvarkytas pasaulis jau nebeatrodė tvarkingas, ji gerokai giliau nei kiti ano meto lietuvių rašytojai perprato šeimos gyvenimo dėsningumus, bet laimingos šeimos formulės ir ji neišrado, jos personažai taip ir nesuderino nusistovėjusių gyvenimo dėsnių su laimės siekiančia žmogaus prigimtimi.